

ISSN 1305-5992

Türkiyat Araştırmaları

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŐTIRMALARI
ENSTİTÜSÜ

Sayı 2

Bahar 2005

BİLİM VE KÜLTÜR AKTARICISI OLARAK YAZI

Murat ÖZBAY

Özet

Yazma, dört temel dil becerisinden biridir. İnsanoğlu, yazının icadından sonra, binlerce yıldır konuşmanın yanı sıra yazı denilen sistemle de iletişim kurmuştur. Yazının icadı insanlık tarihinin en büyük sıçraması olarak kabul edilir. Çünkü, insanoğlunun birikimleri yazı sayesinde nesilden nesile aktararak günümüze ulaşabilmiştir. Sözle aktarım, yazı kadar kalıcı olmamıştır. Yazı sayesinde tarihten haberdar olunmuş, bilim ve kültürün sonuçları uygulama alanına sokularak hayata geçirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yazı, bilim, kültür, insanlık

Writing as Science and Culture Conveyer

Abstract

Among the four skills one of them is writing. After the invention of writing, human being has communicated by using writing system for thousands of years beside speaking. Invention of writing has been accepted as the biggest jumping of human history. Because human experiences have been transferred and reached through writing from generation to generation. Oral transfer was not permanent as much as writing. Through writing, human being knew history and applied the results of science and culture to daily life.

Key words: writing, science, culture, humanity

Giriş

İnsanı, diğer canlılardan ayıran temel özellikler vardır. İnsanoğlu, çoğu zaman, hayatı boyunca bu temel özellikleri ile tanımlanmış ve tanımlanmaktadır. Her şeyden önce insan, düşünen, konuşan, başkalarıyla anlaşılan, iletişim aracı olarak da dili kullanan bir varlıktır.

Dil, dinleme, konuşma, okuma ve yazma adı verilen dört temel beceri ile insan hayatını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Dinleme ve konuşma, insanın doğuştan getirdiği dil becerileridir. Bunlar, gerek yaygın eğitim gerekse örgün eğitim vasıtasıyla geliştirilmeye uygundur. Okuma ve yazma becerileri ise genellikle örgün eğitim sürecinde geliştirilebilmektedir. Okuma anlamaya, yazma ise anlatmaya yönelik dil becerileridir.

Dört temel dil becerisinden biri olan yazma, insanın kendisini ve çevresini ifade etmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. İnsan, bu becerisini yazının icadından sonra geliştirmeye başlar. Özellikle Doğu Akdeniz kıyılarında alfabenin, Çin’de kâğıdın icat edilmesi, insanlık tarihinde yazıyla iletişimi daha da kolaylaştırmıştır. İnsanoğlu, binlerce yıldır, doğuştan getirdiği konuşma becerisinin yanı sıra, yazı denen bu sistemle iletişim kurmaya çalışmıştır.

Yazılı anlatım becerisi, günlük hayatımızın hemen hemen her alanında karşımıza çıkmaktadır. Yazı, insanların birbirleriyle iletişim kurmak için kullandıkları dil denilen sistemi, belli işaretler ağıyla gösteren ikinci bir sistemdir. Bir başka ifadeyle yazı, sözün resimleştirilmiş şeklidir. Bu anlatım biçimini günlük hayatımızda o kadar sık kullanıyoruz ki, artık yetişmekte olan yeni nesillere iyi öğretilmesi meselesi, hayli önem kazanmıştır. Özellikle, belirli bir eğitim aşamasına gelmiş öğrencilerin, gerek resmî yazışmalarda, gerekse diğer yazılı iletişim ortamlarında, duygu ve düşüncelerini yeteri kadar ortaya koyamamaları, yazma eğitimini, erken yaşlardan itibaren üzerinde durulması gereken bir konu hâline getirmiştir.

Yazı nedir?

Bugün, yeryüzünde insanoğlunun yaptığı bütün büyük keşifler, bir ihtiyaçtan doğmuştur. Yazı, bu keşiflerin içerisinde en önemlisidir, diyebiliriz.

Dil, yukarıda da belirtildiği üzere dört temel beceriden meydana gelmektedir. Bunlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimi şöyle bir gözden geçirdiğimizde, okuma becerisinin, yazı kavramı ile doğrudan bağlantılı olduğunu görüyoruz. Dolaylı olarak bu etkileşime konuşma ve dinleme becerilerini de dahil edebiliriz. “Yazı” ve “yazı yazmak” kavramları diğer dil becerileri ile doğrudan ya da dolaylı olarak etkileşim içerisinde.

Tarihten günümüze, kültür ve medeniyetlerin oluşmasında son derece etkili olan “okuma” kavramı, yazı kullanılmaya başlandıktan sonra insanoğlunun hayatına girmiştir. Bir başka ifadeyle, okuma, yazının bir sonucudur. Tarihin en eski devirlerinden beri, sisteminli olarak bir araya gelen anlamlı işaretler, sözlü kültürden aldığı mirası, insanlık için gelecek nesillere aktarmada bir vasıta görevi görmüştür.

İnsan hayatının neredeyse bütün gözenerlerine nüfuz etmiş olan yazı, *düşüncenin belli işaretlerle tespit edilmesi* (TDK, 1998) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımda, yazının birinci işlevi olarak düşünceyi şekillendirmesi üzerinde durulmaktadır. Elbette ki insanla birlikte var olan düşünme yetisi,

önce konuşma ile daha sonra yazı ile dile getirilmeye başlanmıştır. Yazının keşfedilmesine kadar, uzunca bir dönem dünya tarihine sözlü kültür hakim olmuştur. Bu durum, sorunların çözümünde, kültürel değerlerin aktarımında “iletişim” kavramını ön plâna çıkarmaktadır.

Araştırmacı Walter J. Ong, *Sözlü ve Yazılı Kültür* adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir.

“Kelimelerin sözlü kültürde sesle sınırlanması, anlatım biçiminin yanı sıra düşünme sürecini de etkilemektedir. Sözlü kültür metinden yoksundur. Sözlü kültürde yaşayan biri, diyelim oldukça güç bir sorunu irdelemeye başladıktan sonra, o soruna kadar güç, karmaşık ve birkaç yüz kelimedenden oluşan bir sonuca vardı. Güç bela inceleyip sözelleştirdiğini ileride anımsamak için, nasıl aklında tutabilir? Yazıdan tamamen yoksun bu insanın düşünce çizgisini sergileyecek, tekrar bir araya getirecek veya denetleyebilecek kendinden başka bir şey, bir metin yoktur. Çetele tutmak veya nesnelere dikkatle dizmek gibi, belleğe yardımcı olma yolları da karmaşık bir önerme dizisini kaydetmez. Bu durumda çözüm arayan, düşünen insana soru soran, onunla konuşan başka birisi gereklidir. Sözlü kültürde, bir konu üzerinde uzun boylu düşünmek, iletişime bağlıdır.” (W. J. Ong, 1999: 48-49).

Sözlü bilgi aktarımı ile ilgili yöntemlere baktığımızda, bunların kolayca hafızada tutulabilir özellikler taşıdığını görebiliriz. Destanların manzum şekilde kaleme alınması, bunun en somut örneğidir. Yazının olmayışı, bir anlamda edebî türün sergileniş biçimini de etkilemektedir. Bu konuda daha başka örnekler de verilebilir. Yazının kullanılmasıyla birlikte, bu yöntemler de yavaş yavaş değişmeye başlar.

Yazı kavramı ile ilgili açıklamalara baktığımızda, her tanımın, bu kavrama farklı açılardan yaklaştığını görüyoruz. Örneğin, “*dilin sesli göstergelerini karşılamayı amaçlayan, görüntüsel öğelerden ya da yazaçlardan oluşan göstergeler dizgesi*” (*Vardar, 1998:229*), gibi dilbilimsel bir tanımda, yazı ile ilgili olarak ses, görüntü ve yazı ögesi gibi kavramlar ön plâna çıkmaktadır. Burada yazı, dildeki sesleri karşılayan bir kavram olarak ele alınmıştır. Tanımda yer alan görsel öğeler, yazının, alfabeyle ulaşıncaya kadarki dönemini kapsamaktadır.

Bilindiği üzere, alfabe, yazının keşfedilmesinden yaklaşık olarak 2000 yıl sonra kullanılmıştır. Bu döneme kadar, yazıda kullanılan işaretler çeşitli

aşamalar geçirmiştir. Vardar'ın tanımında “görüntüsel öğeler”den kasıt, yazının *stilizasyon* dönemidir. “İlk kavimlerin gördükleri eşyayı ayrıntılı olarak resmetmelerini, daha sonra, onun en çok etkilendikleri bölümlerini çizmeye başlamaları takip eder. Meselâ; başlangıçta at resmi yapılırken, daha sonraları onun en dikkat çeken başı, yelesi ve ayakları çizmekle yetinilmiştir. Bu döneme yazı tarihinde stilizasyon dönemi denmiştir.” (Ağca, 1999: 17).

Zaman ilerledikçe, yazı kavramı hakkındaki tanımlarda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yukarıdaki açıklamalarda, yazı kavramını, hem geleneksel dil bilgisi çerçevesinde, hem de dil biliminin bakış açısıyla ortaya koymaya çalıştık. İki tanım da başlangıçta farklı gibi görünse de, aslında, “Yazı Nedir?” sorusuna aynı cevabı veriyorlar. Her iki tanım da öne çıkarılan ortak öğelerden hareketle, yazı kavramının gelişimini kurduğumuz şu zincirleme ile açıklığa kavuşturabiliriz.

Düşünce – dil – ses:(konuşma) –görüntü (resim) – Kavram (ideogram) - İlkel hece – Ses (Harfin sesi) – alfabe = yazı.

Sesler tek harfe kadar düştükten sonra, heceleri, heceler kelimeleri, kelimeler cümleleri, cümleler ise metinleri oluşturmuştur.

Bütün bunların kökeninde ise görüldüğü gibi düşünce ve Chomsky'nin öne sürdüğü düşünceyi ifade etmeye programlanmış doğuştan getirilen dil yetisi vardır. Dil yetisi, başlangıçta insanoğlu tarafından sözlü olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle, konuşma şeklinde ortaya çıkmıştır.

Vygotsky, düşünceyi $Konuşma + Ses = Düşünce$ olarak formüleştirmektedir. (Vygotsky, 1998:19). Buradan hareketle konuşma, $Düşünce + Ses = Konuşma$ şeklinde gösterilebilir. yazı ise, $Yazı = Düşünce + Ses(hece) + işaret$ şeklinde formüleleştirilebilir.

Hasılı yazı, duygu ve düşüncelerin, başlangıçta resimlerle, daha sonra bu resimlerin en karakteristik kısımlarının kavramlaşıp, önce heceleri sonra harfleri ifade edebilecek duruma gelmesiyle oluşan ve dillerin kendi gramer sistemleri içerisinde farklı anlam ve işlevlerde kullanılan işaretlerdir.

Yazının icadı ve önemi

İnsanlık tarihine bakıldığında belli dönüm noktaları görülür ki bu noktalar insanlığın gelişme yolunda büyük sıçramalarına tanıklık etmiştir. Bunlardan en önemlisi hiç şüphesiz yazının bulunmasıdır.

Yazının bulunması insanlık tarihinin en büyük sıçraması olarak kabul edilebilir. Yazıdan önceki dönemlerde kuşaklar arası söze dayalı bilgi aktarımı mevcutken; bu, insanlığın en büyük buluşuyla birlikte, mevcut bilgilerin yeni kuşaklara aktarımı çok daha sağlıklı şekilde gerçekleşmiş, böylece insanlık yazıdan sonra her alanda çok büyük gelişmeler göstermiştir. Yazının koruyucu özelliği aynı bilgi, beceri ve tecrübelerin tekrar tekrar üretilmesinin önüne geçerek, eski bilgi, beceri ve tecrübelerin üzerine yenilerinin eklenmesine imkân sağlamıştır.

Tarih boyunca, sürekli yer değiştiren kavimler, kültür ve medeniyetlerin oluşmasında itici bir güç olmuşlardır. Bilindiği üzere, kültürün tanımlarından biri de, insanoglunun tabiat karşısında aldığı maddî ve manevî tavırlardır. Yer değiştiren kavimler, gittikleri yeni coğrafyalara ve hayat şartlarına uyum sağlamak için, bazı şeylere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlarını giderdikten sonra, insanlık için ne büyük bir miras bıraktıklarını anlayamadan tarih sahnesinden silinip giderler. Tarih, bunun örnekleriyle doludur.

M.Ö. 3500'lerde Güney Mezopotamya'ya gelerek buradaki köy kültürünü, şehir kültürüne dönüştüren Sümerler'in Orta Asya kökenli oldukları artık birçok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Türkçe ve Sümerce arasında önemli dil benzerliklerinin ortaya çıkarılması ve diğer önemli bulgular, Sümerlerin bir Türk kavmi olduğu tezini önemli ölçüde güçlendirmiştir.

"Sümerlerin Türklüğü, ya da Türklerle ilişkileri kabul edilirse, ki biz bu kanaatteyiz, o zaman, dünya medeniyet tarihinde son derece önemli bir yer işgal eden ve tarihî devirlerin başlamasını sağlayan yazıyı icat etme şerefi Türklere ait olacaktır. İşte bu yüzdendir ki, Avrupalı araştırmacıların bir kısmı, bu şerefi Türklere lâyık görmedikleri için, Sümerleri Hint-Avrupa kökenli kavimlerden biri olarak göstermeye çalışmaktadırlar. Halbuki mevcut bulgular, gerek filolojik, gerek antropolojik ve gerekse teolojik açıdan Sümerlerin Orta Asyalı Türklerden olduğuna şüphe bırakmamaktadır." Memiş, 2002: 55).

Yukarıdaki açıklamalardan, bazı batılı araştırmacıların Sümerler ve Türkler arasındaki akrabalığı göz ardı ettikleri anlaşılmaktadır. Bu yönde fikir beyan edenlerin ileri sürdükleri düşünce, yazıyı Sümerlerin değil, Mısırlıların bulduğu yönündedir.

Yazı hemen hemen bütün dünyada resimle başlamıştır. Batı kültürü çerçevesinde bildiğimiz en eski yazı, Eski Mısır resim yazısıdır. (M.Ö. IV)

(Akerson, 1991: 18). Biz, bu ve benzeri karşıt açıklamalara rağmen, eldeki kaynaklara dayanarak yazı kavramının başlangıcını Sümerlerle birlikte almayı daha gerçekçi buluyoruz. Kaldı ki, günümüzde bazı araştırmacılar dahi, Mısır yazısının Türkçe ile bağlantısı olduğunu ileri sürmektedirler.

Sümerlerden kalan yazılı tabletler üzerinde yapılan filolojik incelemeler, bu kavmin dilinin, Türkçe gibi Ural-Altay dil grubuna mensup olduğunu ortaya koymaktadır.

Sümerlerin Mezopotamya’da kurdukları küçük şehirlerdeki sistem gereğince her vatandaş, topraktan elde ettiği ürünleri veya yetiştirdiği hayvanları, avladığı avları, mabede teslim etmek zorundaydı. Mabette görevli memurlar, toplanan bu ürünleri, her ailenin ihtiyacı oranında paylaşıyorlardı. Bunlar, *“Her vatandaşın mabede getirdiği malı unutmamak veya teslimatı vesikalandırmak için, kil tabletlerin üzerine ancak kendilerinin anlayabileceği şekilde her şahıs için belli işaret koymaya, onun karşısına da getirdiği malın resmini yapmaya başladılar. Bu sistem bir süre sonra karışıklıklara yol açmaya başladı. Bunu önlemek için çeşitli çareler düşündüler. Nihayet, işaretlerle resimleri belirli sistem halinde, şifre gibi kullanmaya başladılar* (Memiş, 2002: 54). Bütün bunların sonucunda Sümerler M.Ö.3200’lerde yazıyı icat ettiler. Konunun başında da bahsettiğimiz gibi Sümerleri yazıya götüren nedenler, göç ettikleri yeni coğrafyada tarımla uğraşmaları ve buna bağlı olarak, elde edilen ürünlerin hesaplarının tutulması ihtiyacı idi. Bu ihtiyaç, onların insanlık tarihine eşi görülmemiş bir miras bırakmalarına vesile olmuştur.

Yazının keşfedilmesinden sonra M. Ö. 1000 yıllarında alfabe, M.S. 150 yılında ise kâğıt kullanılmaya başlanmıştır. Görüldüğü gibi yazının günümüzdeki şeklini alması, daha doğrusu yazı kültürünün gelişmesi uzun bir zaman dilimini içine almaktadır. Bugün, yeryüzünde yaşayan bütün milletler, yazıyı bir anlatım aracı olarak kullanmaktadırlar.

Yazının icadı insanlık tarihinde yeni bir çağ açmıştır. Tarihi yazı ile başlatılan klâsik sınıflandırma bu bakımdan doğrudur. Ses dilinden çok, bilhassa yazı dili, “mazi” denilen ve insan hayatında derin etkileri olan varlığı meydana getirmiştir. Yazı, insanoğluna ait her şeyin hatırasını, zaman ve mekân içinde taşıma gücü olan bir araçtır. Keşif olarak ne buhar, ne elektrik, hattâ ne de atom enerjisi yazıyla mukayese edilebilir. Valéry, bir Amerikan yazarının şöyle bir hayalini anlatarak yazının önemini belirtir: Farz edelim ki, öldürülmesine, önüne geçilmesine imkân olmayan bir böcek, kâğıda musallat olsun; ve sonsuz bir süratle üreyerek, yer yüzündeki bütün kâğıtları toza çevirsin. O zaman ne olacaktır? Kitaplar, paralar, senetler, evraklar... ortadan

kalkacak ve çok sağlam zannettiğimiz bir medeniyet, kısa zamanda bilgisini unutarak çökecektir. Başka bir tarzda, buna benzer hadiseler tarihte olmamış değildir. İstilâlar, yangınlar, depremler medeniyet eserlerinin pek çoğunu yok etmiştir. Bugünkü medeniyet, insanoğlunun kurduğu medeniyetlerin ne bütünü, ne de kesintisiz bir devamıdır. Arkeoloji ve tarih, kaybolmuş birçok medeniyetleri meydana çıkarmıştır. Rönesans denilen büyük hadise, eski Yunan ve Lâtin eserlerinin uzun yüzyıllar unutulduktan sonra, tekrar bulunmasıyla başlamamış mıdır? Bir geleneği yazı kurar, yazı bozar, yazı yıkar denilebilir.

Yazı düşünceyi tespit etmek suretiyle, sözden daha çok fikrî çalışmaya yardım eder. Düşünme, söz üzerinde durmakla kabildir. Konuşmada fikir her an uçar. Yazı, düşünceyi başka mekân ve zamana taşımak suretiyle, hakikatlerin keşfi için lâzım bir şart olan, ayrı kâfaların aynı mevzu üzerinde karşılaşmasını sağlar. Yazı, zaman ve mekân içinde, çok geniş bir diyalog kurar (Kaplan,1982: 127).

Yazı, insanoğlunun en önemli buluşlarından birisidir. Biz, tarihin bilinmeyen zaman ve olaylarını, insanlığın geçmişteki kültür ve medeniyetlerini, bilgi birikimlerini yazı sayesinde öğreniyoruz. Bu bilgi ve kültürlerden faydalanarak yarınlarımıza yön veriyoruz.

Bir milleti millet yapan maddî ve manevî değerlerin bütününe kültür adı verilmektedir. Kültür, milletlerin dünya görüşü ve hayat felsefelerini aksettirir. Bunların büyük bir kısmı yazılı eserler yoluyla genç kuşaklara ulaştırılır. Orhun Kitabeleri olmasaydı, biz bugün Türklerin VIII. yüzyıldaki yaşayış şekli, savaşları, dünya görüşü hakkında hiçbir bilgiye sahip olamazdık. Nesiller arasındaki kültür aktarımını daima canlı tutan ve kuvvetlendiren bağ, yazılı eserlerdir.

Bilim adamları araştırma ve incelemelerinin sonuçlarını yazılı olarak tespit etmek zorundadırlar. Aksi takdirde çalışmalarını başkalarına aktarmaları mümkün olamaz. İnsanlığın buluş ve düşünceleri yazıyla ortaya konulur. Biz tarihte yapılmış araştırma ve incelemelerden faydalanarak yeni yeni buluşlar yapıyoruz. Bu buluşlar insanlığın refah ve mutluluğu için devamlı bir basamak oluşturuyor. Basamakların birbirine eklenmesi de yazı ile gerçekleşebiliyor.

Sonuç

Sonuç olarak diyebiliriz ki yazı, milletlerin sahip olduğu maddî ve manevî değerleri belgeleyen vazgeçilmez bir buluştur. Yazı sayesinde tarihten

haberdar oluyor, bilimin sonuçlarını ve birikimlerini öğreniyor, hayatımızı devam ettirebiliyoruz. Gerçekten de bir an için yazının icat edilmemiş olduğunu veya yazılı kaynakların tamamen tahrip edildiğini düşünelim. O zaman milletlerin kültürleri, geçmişleri, buluşları nasıl belgelenecektir? Yazı olmasa insanlar arası ilişkiler, yazışmalar nasıl gerçekleştirilecektir? İşte yazmanın önemi burada ortaya çıkıyor. Biz de yazılarımız vasıtasıyla bilgi birikimlerimizi gelecek nesillere aktarmış olacağız.

Kaynakça

- AĞCA, Hüseyin, (1999), *Yazılı Anlatım*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- AKERSON, Fatma Erkman, (2000). *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- ERGİN, Muharrem, (1990). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet, (1982). *Kültür ve Dil*, İstanbul: Dergâh Yayınları .
- KORKMAZ, Zeynep, (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Ankara: TDK Yayınları.
- MEMİŞ, Ekrem, (2002). *Eski Çağda Türkler*, Konya: Çizgi Kitabevi.
- ONG, J. Walter, (1999). *Sözlü ve Yazılı Kültür*, İstanbul: Metis Yayınları.
- TEKİN, Şinasi, (1993). *Eski Türklerde Yazı, Kâğıt, Kitap ve Kâğıt Damgaları*, İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık.
- TDK., (1988). *Türkçe Sözlük*.
- VARDAR, Berke, (1998). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: ABC Yayınları.
- VYGOTSKY, L.S., (1998). *Düşünce ve Dil*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.